

A JURISZPRUDENCIA MINT TUDOMÁNY*

Jhering álláspontja bécsi székfoglalója alapján

P. SZABÓ BÉLA
egyetemi tanár (DE ÁJK)

I. Bevezetés

Az ötvenedik életévét éppen betöltő Jhering 1868 őszén bizonyos értelemben új életet kezdett: csaknem másfél évtizedes gießeni professzorkodás után elfogadta a bécsi egyetem meghívását. Az unalmas és kicsi német egyetemi városból állítólag azért nem szabadulhatott korábban, mert első, korszakos jelentőségű munkája a *Geist* (s főleg annak 1860-as években született új szövegváltozatai)¹ a szakközvéleménytől rengeteg kritikát kapott, s ezért sok tekintetben *persona non grata* lett a jelentősebb német jogi karokon.

A külföldről érkező *Ruf* azonban kiszakította addigi, a nyugodt alkotás lehetőségét biztosító környezetéből, és új kihívások elé állította a több értelemben helyét kereső professzort. A kortársak és Jhering maga is úgy látta, hogy Ausztriában 1867 után jelentős szellemi átalakulás indult meg, ami az osztrák egyetemeket és tudományt visszavezette a (rendészeti felügyelet gyámkodása alól felmentett) szabad kutatás lehetőségéhez, s ezzel új, tudományos kapocs jött létre a német szellemi élethez.²

Tudjuk, hogy Jhering Bécsben érte el tanári pályafutása legnagyobb sikereit, több száz hallgató előtt adhatott elő.³ Ezen sikerét nem utolsó sorban a szeren-

---

* Az előadás fordulatait megőrizni szándékozó, eredeti szövegidézetekkel és a legszükségesebb hivatkozásokkal bővített változat.

¹ RUDOLF VON JHERING: *Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung*. Leipzig: Breitkopf u. Härtel, 1852–1865 között három rész négy kötetben; utána számtalan kiadás.

² RUDOLF VON JHERING: *Ist die Jurisprudenz eine Wissenschaft? Jherings Wiener Antrittsvorlesung vom 16. Oktober 1868*. Aus dem Nachlaß hrsg. und mit einer Einführung, Erläuterungen sowie einer wissenschaftsgeschichtlichen Einordnung versehen von OKKO BEHREND. Göttingen: Wallstein, 1998. 24–25.

³ HERBERT HOFMEISTER: Jhering in Wien. In GERHARD LUF – WERNER OGRIS (szerk.): *Der Kampf ums Recht. Forschungsband aus Anlaß des 100. Todestages von Rudolf von Jhering*. Berlin: Duncker & Humblot, 1995. 9–30.

csés csillagzat alatt történt kezdetnek köszönhető: most felvillantandó előadása négy évre szóló sikeres *captatio benevolentiae*nak tekintendő, amely ha nem is jelent mérföldkövet Jhering munkásságában, de – mint remélem kimutatható lesz – szervesen illeszkedik a metamorfózisa döntő szakaszán áteső jogtudós életművébe.

Többek által megfigyelt tény, hogy Jhering leginkább inspirált előadásait Bécsben tartotta, annak ellenére, hogy tudományos pályájának csak rövid szakaszát töltötte a császárvárosban. Az előttünk fekvő székfoglaló előadás mellett, a jogtörténet egyik „legütősebb”, legnagyobb jelentőségű előadása, a *Kampf ums Recht* volt Jhering bécsi búcsúelőadása.⁴ És egy későbbi bécsi látogatásához köthető az *Über die Entstehung des Rechtsgefühles* („A jogérzék létrejöttéről” – 1884),⁵ amelyet Jhering kései munkássága megértésének egyik fontos kulcsaként értékelnek a téma szakértői.⁶

II. Lehatárolások

Mielőtt érdemben az előadással foglalkoznánk, szükséges néhány önkorlátozást tenni, amelyek a bölceleti tudományok képviselői számára talán megbocsát-hatatlan bűnnek minősülnek, de amely egyszerűsítések a könnyebb érthetőség kedvéért, valamint a terjedelmi korlátok miatt szükségszerűek.

– Feltűnő lehet az óvatosság, ami munkám címválasztását illeti, midőn a német cím (*Ist die Jurisprudenz eine Wissenschaft?*) szóhasználatához ragaszkodom. A *prudentia–scientia* vitában elmélyedt olvasónak nem kell részleteznem, hogy miért ajánlott az óvatosság. Mindazonáltal meg kell állapítanom, hogy Jhering bécsi székfoglalója szóhasználatában – mint ahogy alapvetően korábban és később is – egyértelmű a *Jurisprudenz* és a *Rechtswissenschaft* egymásnak való megfeleltetése. Magam csak azért kötődöm Jhering szóhasználatához az alábbiakban, hogy jobban visszaadhassam szövegei világát.

– További – szükségszerű – önkorlátozás, hogy nem akarok és nem is tudok állást foglalni az évszázados *prudentia–scientia* vitában sem, még kevésbé akarok annak történeti részleteibe bocsátkozni. Mint ahogy Jhering is tulajdonképpen csak érintőlegesen, bölcs önmérséklettel állt a kérdéshez.

– Nem teszek kísérletet – mint ahogy Jhering maga sem teszi ezen szövegében – azon kritériumok elemzésére, amelyek egy tudásterületet tudománnyá tettek a 19. századi, vagy tesznek a 21. századi diskurzus résztvevői számára.

⁴ RUDOLF VON JHERING: *Der Kampf ums Recht*. Wien, 1872.

⁵ RUDOLF VON JHERING: *Über die Entstehung des Rechtsgefühles*, mit einer Vorbemerkung und einem anschliessenden Interpretations- und Einordnungsversuch von OKKO BEHREND. Neapel: Jovene, 1986.

⁶ OKKO BEHREND: Vorwort des Herausgebers. In JHERING (1998) i. m. 9. [A későbbiekben: BEHREND (1998a).]

Jhering saját maga számára egyértelmű, de közelebről meg nem határozott tudományfogalomból, tudományossági kritériumokból indul ki. Ugyanakkor sokak számára csalódás lehet, hogy Jhering arra sem törekszik, hogy a juriszprudenciát elhelyezze a tudományok rendszerében.⁷

– Egyetlen célom lehet csak, bemutatni egy olyan szöveget, annak – általam megértett – legfőbb téziseit, ami nemrégiben nyílt meg a Jhering-recepció számára.⁸ Ezzel egy többé-kevésbé izgalmas részletet kívánok pusztán felvillantani, tudva természetesen, hogy nem ez a másfél ívnyi szöveg a legfontosabb Jhering *ouvre*-ében.

III. Jog – tudomány

A 1868-as „székfoglaló” előadás érdekes köztes helyet foglal el a tudós Jhering életében és tudományos munkásságában. Jhering – köztudottan – 1858–59-ben véglegesen szakított a korabeli pandektisztika fogalmi dogmatikájával – többek között tanárai, Puchta és Rudorff tanaival. Ekkortól Jhering jogi gondolkodása két véglet között mozgott: egyrészt továbbra is befolyásolták a tudományos ifjúkorát meghatározó történeti és filozófiai meggyőződések, másrészt azonban kénytelen volt tudomásul venni a korabeli társadalom változásait, és ebből fakadóan szükségszerűnek érezte, hogy a római jogi hagyományokat hozzáidomítsa a korabeli elvárásokhoz, követelményekhez.

Ezen tudományos átalakulás lenyomata egyrészt a befejezetlenül maradt *Geist*. Másrészt köztudott, hogy Jhering, miután alig négy év multával a *Kampf ums Recht*tel elbúcsúzott bécsi professzúrájától, göttingeni éveit alatt nekilátott a – jellemzően – szintén befejezetlenül maradt *Zweck* kötetének írásához.⁹

A bécsi székfoglaló tehát Jhering gondolatvilágába a köztes időszakban, a *Geist* és a *Zweck* között enged betekintést. Ekkor már túl van saját meghasonlottsága kríziséen, az elmúlt évtized munkáira építve már csaknem megtalálta új önmagát. Az előadást tehát – véleményem szerint – az önújraépítés egyik jellegzetes momentumának tekinthetjük.

Annak ellenére így lehet ez, hogy sokan úgy tartják, a bécsi előadás alkalmi jellegű volt, és tulajdonképpen egy láthatatlan ellenféllel szemben íródott. Ez az

⁷ A vita, hogy a jogtudomány ténylegesen tudomány-e, és ha igen, inkább történet-, természet-, szellem- vagy társadalomtudomány-e, csaknem két százada töretlenül folyik, esetleg csak a csömör által előidézett megszakítások adnak némi szünetet. Sokak szerint értelmetlen vita, amely persze az egyes korszakokban bizonyos sajátos jelentéstartalommal bírt. Összefoglalóan erről még nem írt senki.

⁸ Hiszen az előadás alig tíz éve, 1998-ban került kiadásra a kéziratokból. Vö. BEHREND (1998a) i. m. 11.

⁹ RUDOLF VON JHERING: *Der Zweck im Recht*. Leipzig: Breitkopf u. Härtel, 1877–1883 között két kötetben; utána számtalan kiadás.

ellenfél Julius Kirchmann, berlini államügyész lenne, aki húsz évvel korábban, 1848-ban jelentette meg hírhedt beszédét a „Jurisprudencia, mint tudomány éréktelenségéről.”¹⁰ Kirchmann írása a maga idejében a német akadémiai-jogászi elitben nagy hullámokat kavart.¹¹ Mint azt Kirchmann beszédének címe is igazolja, a jurisprudencia tudományos jellegéről feltett kérdés többeket foglalkoztatott az akkori időben.

A régebbi európai közös jogban és az abban tevékenykedő gyakorló jogászok nemzedékei számára ez a kérdés nem merült fel. Számukra a *jurisprudencia* elsősorban egy gyakorlati irányultságú „érvelési művészetet” jelentett.

A modern kort megelőző időszak tudományfogalmának válsága, a modern (természet)tudományok előretörése a 18. század második felében a *scientia*-fogalom bizonyos jelentésváltozását idézte elő: a korábbi *Gelehrsamkeit*ből *Wissenschaft* lett. Míg az előbbi szubjektív tudást, egyéni képességeket és kompetenciákat jelentett, utóbbiban már tantételek és felismerések olyan objektív összefüggését látták, melyek az igazság igényével ruházhatók fel.¹² A 18–19. század fordulóján ezen fejlemények az egyetemi és elméleti jogászokat, különösen a német romanistákat alapvető válsághelyzettel (*Grundlagenkrise*) konfrontálták. A jog historizálása kísérlet volt, hogy erre az önkéltelyre választ adjanak.¹³ A történeti jogi iskola és különösen a német pandektisztika dogmatikája volt az, ami ismét a tudományosság trónjára ültette a joggal való elmélyült foglalkozást.¹⁴

Ezt támadta meg Kirchmann és az általa megtestesített álláspont, amelynek fő tézise annak hangoztatása, hogy a jurisprudencia teljesen ki van szolgáltatva a törvényhozónak, a mindenkor hatályos pozitív jognak.

Fontos azonban hangsúlyoznunk, hogy Jheringnek a bécsi székhelyben feltett kérdése és a válaszként megfogalmazott tudományos törekvése csak akkor lesz érthető és szellemtörténetileg elrendezhető, ha kijelentjük, hogy a jurispru-

¹⁰ JULIUS V. KIRCHMANN: *Die Wertlosigkeit der Jurisprudenz als Wissenschaft: Ein Vortrag*, gehalten in der juristischen Gesellschaft zu Berlin. Berlin: Julius Springer, 1848.

¹¹ Kirchmann előadásának értékelésére valamennyi munka helyett vö. KARL LARENZ: *Über die Unentbehrlichkeit der Jurisprudenz als Wissenschaft*. Berlin: Walter de Gruyter, 1966. 7–8.

¹² ALDO MAZZACANE: *Jurisprudenz als Wissenschaft*. In FRIEDRICH CARL VON SAVIGNY: *Vorlesungen über juristische Methodologie 1802–1842*, hrsg. u. eingeleitet von ALDO MAZZACANE. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2004.² 32. Ld. még RUDOLF STICHWEH: *Motive und Begründungsstrategien für Wissenschaftlichkeit in der deutschen Jurisprudenz des 19. Jahrhunderts*. *Rechtshistorisches Journal*, 1992. 330.

¹³ Nem véletlen, hogy a német egyetemekről a 19. század első felében a korábbi évtizedek „gyakorlati jurisprudentiája” lassan eltűnt. A tudományosság iránti igény és az egyetemek összefüggésére vö. STICHWEH i. m. 331–332.

¹⁴ A francia vagy az angol jogi világ mindmáig nem tette meg ezt a fordulatot a jurisprudentia „tudományosodása” irányába. Érdekes kérdés lenne megvizsgálni, hogy a német „jogtudomány” ezzel a kérdésfeltevessel egy kontinentál-európai tradícióba illeszkedik-e, vagy egy sajátos külön „német” utat fut-e be?

dencia tudományjellegével kapcsolatban felmerült kétségek sokkal inkább Jheringnek voltak köszönhetőek, mint Kirchmannak.

Jhering már korábban is gúnyosan nyilatkozott a 17. és 18. század természet-jogáról, amely – úgymond – időtlenül igaz és ezért a tudományos megismerés számára nyitott szabályokat állított fel az emberekről és az emberek jogairól.

De 1859-es pálfordulása után ugyanígy nevetséges volt a szemében kora pandektisztikus módszerének tévedhetetlenségébe vetett hit is, amely abból indult ki, hogy a jog esetlegessége bizonyos pszeudo-biológiai fogalmak szigorú, zárt rendszerével uralható. Ez utóbbi módszertani lényege – köztudottan – abban állt, hogy a pozitív joganyagot a *formális logika* segítségével kialakított fogalmak által alkotott rendszerben dolgozzák fel. A jogi fogalmakat hierarchikus rendszerbe foglalták, amely hierarchiákból *logikai-deduktív módszerrel* újabb szabályokat és elveket vezettek le, majd az *absztrakció* bizonyos fokát elérve *általános tanokat* fogalmaztak meg. Ez a valóságtól meglehetősen eltávolodó felfogás a jogi jelenségeket a mesterségesen kialakított absztrakt jogi normák tükörképének tekintette. Ezáltal a történetileg legitimált jog bizonyos tértől és időtől független – mindenképpen szcientizálható – jelleget nyert.¹⁵

A korai Jhering az egyik legjelentősebb képviselője volt ennek az irányzatnak, bár már ebben az időben is bizonyos sajátos gondolatokkal, amelyek korábbi önmagával való szakítása után is visszatérnek és tudományfelfogását korábbi önmagához kötik. Egyrészt – a „népszellem” jogteremtő jellegét tagadva – arra a következtetésre jutott, hogy egy jogrend fejlettsége az adott jog *univerzalizálásában* mutatkozik meg. Másrészt szerinte a rendszertani megközelítésnek a gyakorlati jogéletet kell szolgálnia, s a jogász feladatát már nem a „*fogalmi matematikában*”, vagyis a materiális alapelvekből való következtetések pusztá levonásában, hanem az alkalmazott fogalmak *célszerűségnek megfelelő* kialakításában látta.¹⁶

Pálfordulása után kigúnyolta saját addigi nézeteit is: az elmélet (a fogalmak és a fogalmi konstrukció) ezek után nem uralkodó, hanem szolgáló szerepet kell betöltsenek. Ekkortól hirdetett hite szerint nem a „fogalmak”, hanem az „élet” képezik a jog eredetét és célját is.

„A logika mindenképpen feletti kultusza, ami a gyakorlati jogtudományt a jog matematikájává akarja tenni, nem más, mint eltévelyedés és a jog lényegének félreismerésén alapszik. Nem az élet van a fogalmakért, hanem a fogalmak vannak az életért. Nem annak kell megtörténnie, amit a logika parancsol, hanem amit az élet, a forgalom, a jogérzék meghatároz, legyen az logikailag levezethetetlen

¹⁵ Vö. P. SZABÓ BÉLA: Rudolf von Jhering. In SZABÓ MIKLÓS (szerk.): *Fejezetek a jogbölcseletei gondolkodás történetéből*. Miskolc: Bíbor, 2004. 106.

¹⁶ P. SZABÓ i. m. 106.

vagy egyenesen lehetetlennek tűnő” – foglalja össze újonnan nyert, s bécsi székfoglalójában is felvillanó meggyőződését évtizedekkel később.¹⁷

Ha azonban a juriszprudencia nem operálhat határokat és időt átívelő igaz állításokkal, rendszerbe foglalt és törvényszerűségekkel áthatott fogalmakkal, akkor – mint akkoriban a Kirchmann-féléknek, Jhering kritikusaiknak és talán még magának is tűnt – sem tárgyában, sem módszerében nem lehet tudományos.

Jheringnek jó oka volt tehát, hogy bécsi székfoglalójában állást foglaljon arról, hogy hogyan és esetleg miben is látja ő a jogászai tevékenység tudományos jellegét. S a kérdés, hogy milyen feltételek mellett őrizheti meg a jog ápolása tudományos rangját – amely rangra a kortársak szemében Savigny emelte – életének második szakaszában Jhering munkásságának alapkérdése lett.¹⁸

Hisz a probléma már gießeni évei alatt szükségszerűen foglalkoztatta, midőn szenvedélyes publikációkban bírálta korábbi önmagát, a fogalmi jogtudomány kritikátlan hitét a fogalmakban. Jheringnek már ekkor rá kellett jönnie, hogy azok a szellemi előfeltételek, melyek között Savigny és iskolája a jog tudományosságra vonatkozó igényét oly eredményesen elfogadtatták (és vezető egyetemi tudományág rangjára emelték), többé már nem állják meg a helyüket, és a tudományosságra vonatkozó igény újabb megalapozást igényel.¹⁹

IV. Az előadás két gondolati vonulata – tézisekbe öntve

Jhering előadásában fejtegetett alapkérdése: hogyan kerül be a valóságba a jogi ésszerűség? A választ legalább két jól elkülöníthető részben törekszik megadni.

A. Az első részben történeti áttekintésben ad képet a tudomány és a gyakorlat viszonyáról, vázlatosan kimutatva, hogy „a pozitív jog milyen teret engedett ahhoz, hogy a tudományos megközelítések és igények felszínre törhessenek?”²⁰

A számára ilyen szempontból érdekes jogfejlődési korszakokról az alábbiakban summázott ítéletet adja:

1. A rómaiak²¹ a tudományosság momentumát a dogmatikában – vagyis a gyakorlati jogban – keresték és találták meg, tudományuk az élet közepében létezett (a modern juriszprudenciában ez nagyon másképpen van).²²

¹⁷ RUDOLF VON JHERING: *Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung*. Leipzig: Breitkopf u. Härtel, 1888⁴. III. 1. 321.

¹⁸ BEHREND (1998a) i. m. 7.

¹⁹ Savigny és követői ezirányú tanaira vö. STICHWEH i. m. 336–347.

²⁰ „Welchen Raum gewährt denn das positive Recht dem wissenschaftlichen Sinn und Bedürfnis sich zu bethätigen?” JHERING (1998) i. m. 55.

²¹ JHERING (1998) i. m. 55–58.

²² „Daß und in welchem Maße die römische Jurisprudenz es verstanden, im Leben die Wissenschaft zu finden.” JHERING (1998) i. m. 56.

2. A glosszátorok²³ – Jhering szerint – a jelen jogától egy halott joghoz menekültek. A modern jogtudomány a (való) életből való elmeneküléssel (*Flucht aus dem Leben*) kezdődött, de ez a tudmányszomj volt az, amely a római jog forrásaihoz vezette el a jogászokat.

3. A kommentátorok²⁴ korában az élethez való visszafordulást, de a tudományos színvonal csökkenését mutatja ki: „Ez volt az az időszak, midőn a modern juriszprudencia történetében a gyakorlat először győzedelmeskedett a tulajdonképpeni tudomány felett – a római jog az élet szolgálatában, kocsi elé fogott igáslóként. A pozitivismus gyomnövénye burjánzott egyre életerősebben.”²⁵

4. A humanizmust²⁶ a tudomány magányossága jellemezte, mely magasan felette állt a gyakorlat lapályának. Jhering ezt az időt a juriszprudencia hősi időszakának tekinti. Ekkor nem a gyakorlat húzódott el a tudománytól, hanem a tudomány a gyakorlattól.²⁷

5. Végül a természetjog korát az absztrakt igazságok keresése jellemezte, azonban anélkül, hogy ezek az igazságok az élet szükségszerűségeivel és tapasztalataival érintkeztek volna. „A tudomány ismét háttérbe húzódott” a joggyakorlat vonatkozásában, „ismét menekülés az élettől, ami nem volt képes táplálni a tudomány igényeit.” A szakadás a tudomány és a pozitív jog között helyrehozhatatlannak látszott.²⁸

B. Jhering ezután fordul saját kora problémáihoz. Előadása ezen részének téziseit az alábbiakban foglalhatjuk össze:²⁹

1. Jhering szerint a joggal szemben érthetően megfogalmazódik a tudományosság igénye. De a tudományosság nem a joggal együtt adott tulajdonság, hanem – ha egyáltalán megjelenik – a jogról tudományosan gondolkodó jogászok teljesítménye.³⁰

Jogász alatt Jhering a gyakorlati és elméleti jogászokat is érti. Egyrészt olyan elméleti jogászokat, akik nem fordítanak hátat az életnek, hanem legfőbb fel-

²³ JHERING (1998) i. m. 58–59.

²⁴ JHERING (1998) i. m. 59–61.

²⁵ „Es war die Zeit, wo in der Geschichte der modernen Jurisprudenz die Praxis zum ersten Mal über die eigentliche Wissenschaft triumphirte – das römische Recht im Dienste des Lebens, eingespannt als Karrengaul. Das Schlingengewächs des Positivismus wucherte, üppiger und immer üppiger.” JHERING (1998) i. m. 60.

²⁶ JHERING (1998) i. m. 61–62.

²⁷ „[...] nicht [die Praxis] hatte sich von der Wissenschaft zurückgezogen, sondern die Wissenschaft von ihr.” JHERING (1998) i. m. 62.

²⁸ „Abermals zog sich die Wissenschaft aus dem positiven Recht zurück, es ist dieselbe Flucht vor dem Leben, das dem wissenschaftlichen Bedürfnis keine Nahrung gewährt.” JHERING (1998) i. m. 64.

²⁹ OKKO BEHREND: Jherings Evolutionstheorie des Rechts zwischen Historischer Rechtsschule und Moderne. In JHERING (1998) i. m. 97–101. [A későbbiekben BEHREND (1998b).]

³⁰ BEHREND (1998b) i. m. 97.

adatukként a hatályos jog igaz értelmét (*das wahre Verständnis des geltenden Rechts*) keresik. Jhering szemében ugyanis a hatályos jog teoretikusai a jogtörténet által közvetített tapasztalati-történeti szemlélet nélkül, valamint etikai alapelvek nélkül, mely utóbbiak csak filozófiai reflexiók révén tudatosulhatnak bennük, nem tudnak megfelelni igazán a feladatuknak. Kimondottan óv kora teoretikusainak azon megközelítésétől, akik azt gondolják, hogy nem a fogalmaknak kell az élethez, hanem az életnek a fogalmakhoz idomulnia.³¹ Nagy veszélynek tarja az elméletek életidegenségét, ugyanakkor az elméletet nélkülözhetetlennek tekinti a gyakorlati munkához.

Másrészt a tudományosan gondolkodó gyakorlati jogászok szerepét elsősorban a jogtovábbképzésben tartja fontosnak, ahol a vezető szerepet különösen a bírácoknak szánja. Az igazságnak lekötelezett, a törvénnyel szemben (saját jogérzékükre támaszkodó) kritikus bírószemélyiségekben látja a jogfejlesztés és a jogrend megfelelő működésének (a jogtálalásnak) letéteményeseit.³²

2. Jhering tudományosság-igénye nemcsak a jogtörténettel és a jogfilozófiával – melyekről alább lesz szó – szemben fogalmazódik meg, hanem a pozitív jurisprudenciával vagy dogmatikával szemben is.

„Kivételesén hagyjuk figyelmen kívül a jogfilozófiát és a jogtörténetet és koncentráljunk a jurisprudencia azon részére, amelyre a jogászok túlnyomó többségének tudása és képességei tulajdonképpen kiterjednek, vagyis a pozitív jurisprudenciára vagyis a dogmatikára, az adott országban hatályosuló pozitív jog tanaira. Rászolgált ez a tudomány elnevezésre? Milyen tudomány az – mondhatjuk –, amely a törvényhozó kénye-kedvétől függ, ahol ma hatályos az, amit holnap már eltöröltek, ami itt hamis, ott azonban már igaz? Milyen tudomány az, amely a határkövekhez kötött, ami cserben hagy bennünket, ha átkelünk a határon vagy amennyiben egy új törvénykönyv kerül bevezetésre. Mi lett a Német Szövetség jogával? A Német Szövetséggel együtt sírba szállt; mi van a francia jogász tudásával, ha Németországba telepszik, és mi van a németével, ha Franciaországba megy?” – kezdi beszédét.³³

³¹ Ugyanazt mondja JHERING (1888) III, 1, 321.: „das Leben ist nicht der Begriffe, sondern die Begriffe sind des Lebens wegen da. Nicht was die Logik, sondern was das Leben, der Verkehr, das Rechtsgefühl postuliert hat zu geschehen, möge es lohisch nothwendig sein oder unmöglich sein.”

³² JHERING (1998) i. m. 87–89.

³³ „Lassen wir einmal zunächst die Rechtsphilosophie und die Rechtsgeschichte außer Betracht und wenden uns demjenigen Theil der Jurisprudenz zu, der das eigentliche Gebiet des Wissens und Könnens der bei weitem größten Mehrzahl der Juristen bezeichnet: der positiven Jurisprudenz oder der Dogmatik: der Lehre des in einem Lande geltenden positiven Rechts. Hat sie auf jenen Namen Anspruch? Welche Wissenschaft, kann man sagen, die abhängig ist von der Laune des Gesetzgebers, wo heute gilt, was morgen verworfen ist, hier falsch, was dort wahr? Welche Wissenschaft, die an die Gränzpfähle gebunden, welche uns im Stich läßt, wenn wir über die Gränze gegangen sind oder wenn ein neues Gesetzbuch eingeführt wird. Was ist aus der Wissenschaft des deutschen Bundesrechts geworden? Mit dem deutschen Bunde ist sie zu Grabe

Kora dilemmáját feloldva Jhering hangsúlyozza, hogy számára a tudományos jog a dogmatika és a pozitív jog sikeres ötvözését jelenti.³⁴ Ez teremtheti meg a pozitív jog helyes formáját. Jhering felfogásában tehát a dogmatika képezi a jogról kialakított szakmai meggyőződések normatív alapját.³⁵ Ezért a jog tudományos művelésére vonatkozó követelésével – mint láttuk – mindenekelőtt a bírák, valamint az elméleti szakemberek felé fordul. Előbbiek alkalmazzák a jurisprudencia által definiált pozitív jogot, utóbbiak pedig segítik a bírák munkáját.

3. Az állami törvény a pozitív jog része. Megformálása és alkalmazása során az állami törvényre is vonatkoznak a tudományossági elvárások.³⁶ Előadásában Jhering a törvényhozóval szemben azonban – szembetűnő módon – nem fogalmazza meg kifejezetten a tudományosság iránti igényt. Ez jórészt azzal magyarázható, hogy akkoriban átfogó, központi kodifikációk alig születtek a német jogterületen. Azonban egy mélyebb ok is áll a háttérben: Jhering látószögében a törvények annyiban tudományosak, amennyiben szabályaikban tiszta elképzelést tükröznek arról a jogilag rendezett állapotról, amelyet jobbítani vagy helyesbíteni akarnak. Ellenkező esetben a törvényi szabályok nem képezik részét a tudmánynak, mert ekkor a törvényhozás pozitív, időhöz kötött és önkényes normái éppenséggel szöges ellentétben állnak a jogrend tudományos szemléletével. Ebből az is következik Jhering szerint, hogy a törvényhozás tudományossága általában nem jelenhet meg közvetlenül a törvényszövegben, hanem csak a modellben, amihez a törvényi szabályok viszonyulnak.³⁷

4. A Jhering által követelt jogtudomány a következő területeket foglalja magában: jogfilozófia (etika), jogtörténet és jogdogmatika.³⁸ Ezek tartalmában tesztül meg „a jog dolgainak a tudományos öntudata.”³⁹ Ezáltal a jogtudományt egy olyan megközelítésnek, alapállásnak tekinti, amely állandóan tudatosítja és

---

getragen; was ist das Wissen des französischen Juristen, wenn er nach Deutschland, was des deutschen Juristen, wenn er nach Frankreich verpflanzt wird?“ JHERING (1998) i. m. 47–48.

³⁴ „Meiner Überzeugung nach hat [die Wissenschaft das Moment der Wissenschaftlichkeit] zu suchen und findet es vollauf auf dem Boden des positiven Rechts selber, in der Dogmatik.“ JHERING (1998) i. m. 55.

³⁵ JHERING (1998) i. m. 48, 34. lj.

³⁶ „Und dieses Grundübel der Jurisprudenz, gegen die sie beständig auf der Huth sein muß, wenn sie ihm nicht sofort erliegen will, heißt Positivismus, es ist die Flucht aus dem eigenen Denken, die Selbstdahingabe an das Gesetz als eines willenlosen Werkzeuges. Ihn zu bekämpfen, darum steh ich hier, das ist und soll meine Aufgabe sein, solange ich hier wirke.“ JHERING (1998) i. m. 54–55.

³⁷ BEHREND (1998b) i. m. 97–98.

³⁸ „Wenn man die Rechtsgeschichte in diesem Sinn erfaßt und betreibt, in diesem Sinn, in dem sie zugleich eine Vereinigung der historischen, praktisch-juristischen und rechtsphilosophischen Tätigkeit ist, wer möchte bezweifeln, daß sie ein Gegenstand von höchster wissenschaftlicher Anziehungskraft ist?“ JHERING (1998) i. m. 77.

³⁹ „[...] das wissenschaftliche Bewusstsein in Dingen des Rechts.“ JHERING (1998) i. m. 92.

reflektálja a jog kulturálisan kötelező tartalmát. Ez az alapállás nélkülözhetetlen a joggal kapcsolatos felelős cselekvéshez. Nem más, mint a professzionális lelkiismeret, ami tudást és értékérzetet foglal magában.

5. A jheringi megközelítésnek meg nem felelő, tudománytalan jog rossz pozitívizmusba sülyed, ami a juriszprudencia halálos ellensége.⁴⁰ Az ilyen fajta pozitívizmus a bírót „az igazságiügyi gépezet érzéketlen, halott kerekévé” teszi,⁴¹ melyet egy később felvázolt jheringi kép egyszerűsítve „szubszumpciós automata”-ként jelenít meg.⁴² A rossz pozitívizmus veleszületett nyavalyája a jognak, és minden időben felütheti a fejét, ha a jogtudomány felmondja a szolgálatot. „A pozitívitásnak ez a momentuma nagyon súlyosan ránehezedik a juriszprudenciára.”⁴³

Jhering szemszögéből a joggal való tudományos foglalkozás csak egy pozitívizmust meghaladó (*überpositive*) megközelítés lehet, amely túlmutat a mindenkori törvényhozás pozitív, véletlenszerű momentumán. Ebben a vonatkozásban Jhering még mindig a történeti jogi iskola hívének mutatkozik.

6. A Jhering által követelt tudományosság, amely a pozitív jogot megóvja ezen veszélyektől, nem más, mint egy olyan szellemi erő, amelynek mozgási központja a dogmatikában leledzik, abban a tanban, ami a pozitív jogot annak kötő normáiban és alapelveiben ragadja meg.⁴⁴ A pozitív jog dogmatikája elméleti és gyakorlati oldallal bír. A gyakorlati oldal a bíraké és tapasztalatilag övék a vezető szerep: a tudományos bíró kritikusan dolgozik.⁴⁵ A bíró az állam törvényeit a joggal kapcsolatos tapasztalatokon nyugvó értékítéletekre támaszkodó tudományos kritikának veti alá, és a jogot és a törvényt ezen értékítéletben manifestált alapelvek alapján, *lege artis* fejleszti tovább. („A bíró, a gyakorló jogász a jogfejlődés úttörője.”)⁴⁶ Az elmélet feldolgozza ezen gyakorlat eredményeit, és a jog – egy bizonyos összképet lehetővé tévő – szellemi rendszerében elhelyezi

⁴⁰ „Dieser Positivismus ist der Todfeind der Jurisprudenz.” JHERING (1998) i. m. 52. és 55.

⁴¹ „[...] die Gefahr, sich und sein Denken und Fühlen an das dürre, todte Gesetz dahin zugeben, ein willenloses und gefühlloses Stück der Rechtsmaschinerie zu werden.” JHERING (1998) i. m. 50.

⁴² „Vorn wird der Fall in die Urteilsmaschine hineingeschoben, hinten kommt er als Urtheil wieder heraus.” RUDOLF VON JHERING, *Zweck im Recht*. Leipzig, 1884, I. 394.

⁴³ „Dieses Moment des Positiven lastet schwer auf der Jurisprudenz.” JHERING (1998) i. m. 50.

⁴⁴ „Der Gegensatz des Theoretikers und des Praktikers läßt sich dahin angeben: die Thätigkeit des letzteren ist dem einzelnen Fall zugekehrt, die des Theoretikers dem Allgemeinen. dem Begriff.” JHERING (1998) i. m. 85. Továbbá: „In dieser Weise können und sollen beide: Theorie und Praxis einträchtiglich neben einander wirken, die Praxis handelnd und fortschreitend, die Theorie ihr nachfolgend und das, was jene gewonnen, in die richtige Form bringend.” JHERING (1998) i. m. 91.

⁴⁵ „Der Richter soll nicht allein denken, er darf und soll auch fühlen, d. h. er soll das Gesetz, bevor er es anwendet, der Kritik seines Rechtsempfindens unterwerfen, und wenn diese Kritik ungünstig ausfällt, darin die Veranlassung erblicken, das Gesetz einer erneuerten Prüfung zu unterwerfen.” JHERING (1998) i. m. 88.

⁴⁶ „[...] der Richter, der Praktiker ist der Pionier des Rechtsfortschritts.” JHERING (1998) i. m. 90.

ezeket az eredményeket. Így az elmélet nem más, mint a tudatosság formájára gyúrt bírói gyakorlat.⁴⁷

7. A jogtudományos tudatosság tartalmi elemei Jhering szerint a filozófia és a jogtörténet kapcsolatából származnak. A filozófia és a jogtörténet ezen összekapcsolása a hatályos jog dogmatikája számára konstitutív. A filozófia a jog etikai alapelveit biztosítja, a jogtörténet a jog intézményeit.⁴⁸ Történelem alatt az emberiség jelen időig nyúló és állandóan hosszabbodó tapasztalati terét értette Jhering. A jog első fellépte óta tapasztalás tárgya lett és a jogról alkotott kép folytonosan fejlődött. A történelem az a tér, amelyben a jog mint az emberiség szükségszerű és – minden rövidtávú változtathatósága ellenére – hosszú távon folyamatosan fejlődő életfeltétele megjelenik.

8. A jogtörténet eredményei a fejlődés, az evolúció gondolata miatt tekinthetők figyelemre érdemesnek és megkerülhetetlenek. E mögött az a tézis áll, hogy a jogtörténet – az emberi cselekvés médiumaként, mely cselekvés folyamatosan fejlődve és a tapasztalatokból tanulva jogot teremt – tehát a jogtörténet egy hosszú távú normatív alapelv felismerését teszi lehetővé. Egyszerű szerkezeti formák, melyek a maguk fejlődési szintjén emberileg helyesek voltak, leváltásra kerülnek jogilag szervezett formák által, melyek az emberi életet jobban szolgálják.⁴⁹ Ily módon Jhering a jogban egy a tudományos reflexió számára is érzékelhető, felfelé irányuló fejlődési vonalat lát.

A történeti meghatározottság elve és mindenek előtt a jogintézmények történeti evolúciója garanciát jelent Jhering számára a „helyes” megoldások dogmatikai megtalálhatósága tekintetében.⁵⁰ A hit, hogy a jog és a jogfejlődés alapelvei dogmatikai fogalmakban ragadhatók meg, 1868-ban még egyértelműen Jhering meggyőződésének immanens részét képezi.

9. Az evolúciós elv összeköti a múltat és a jelent, és a jelent a jog gondolatával tölti meg. Az evolúciós elv mint normatív alapelv,⁵¹ amely a jó jogot megkülönbözteti a rossztól, egyúttal megteremti a lehetőséget, hogy a jogász, és különösképpen a pozitív jogban tevékenykedő bíró, anélkül hogy a natura-

⁴⁷ „[Die Theorie soll] die Praxis zur Form des Bewistseins erhoben.” JHERING (1998) i. m. 91.

⁴⁸ „Nicht minder aber werden auch der Historiker und der Jurist Gefahr laufen ihre Aufgaben zu verhelfen, wenn sie nicht den Rechtsphilosophen zur Hülfe mit heranziehen. Denn die treibenden Kräfte des Rechts liegen nicht ausschließlich auf der eigentlich praktischen Seite, sondern es gesellt sich ihr die ethische Seite hinzu.” JHERING (1998) i. m. 77.

⁴⁹ „[Die Aufgabe der Geschichtserforschung ist] aufzuweisen wie eins das andere bedingt, und wie das scheinbar Unvollkommene zu seiner Zeit nicht bloß berechtigt, sondern das Vollkommene, die Wahrheit war.” JHERING (1998) i. m. 73.

⁵⁰ „[Die Geschichtsschreibung] soll sich von der Anschauung leiten lassen, daß wie in der Natur die Wahrheit neben einander, so in der Geschichte hinter einander liegt.” JHERING (1998) i. m. 71.

⁵¹ „Diese verschiedenen Epochen sind uns die einzelnen Glieder des Schlusses, welche die Geschichte nöthig hat, um den Schluß zu machen, und sie sind nicht abgethan, wenn der Schluß gemacht ist, sondern sie leben und wirken fort in ihm.” JHERING (1998) i. m. 72–73.

lizmus csapdájába esnék, a tudományosan megragadott valóságból a pozitív jog helyes alkalmazásához kapjon segítséget, útmutatást. Az ezen modell által megalapozott lehetőség, hogy egy kötelező erejű jogi gondolat a szabályozandó életviszonyban magában lelhető meg, aláhúzza az evolúciós elv jelentőségét a bírói gyakorlat számára. Ez megmagyarázza, hogy Jhering miért a bírákban – és a szakvélemények készítőiben – látja a jogfejlesztés tulajdonképpeni letéteményeseit.⁵²

Az előadás azért is jelentős, mert Jhering itt vetette papírra először összefüggően jogi evolúció-elméletét: a jog állandó fejlődése mögött a tapasztalatokból tanuló emberi szellem áll. A jogot teremtő emberi lélek által elért eredmények megértéséhez és az ahhoz való kapcsolódáshoz – Jhering szerint – jogtudomány szükséges. Minél magasabbra jut a jog fejlődése, annál inkább jelentkezik az igény a jogtudománnyal szemben, hogy a jog világát ne csak az elért szinten tartsa, hanem helyes módon tovább is fejlessze.⁵³

Az előadás végén ismét visszatér a kérdéshez: tudománynak tekintendő-e a jurisprudentia? „És ha most összegzem mondanivalómat, akkor a jogtudományt a jog dolgaiban való tudományos öntudatnak nevezem; olyan öntudatnak, ami a jogfilozófia oldaláról azon végső okokat kutatja, amelyeknek a jog eredetét és érvényét köszönheti a földön; a jogtörténet oldaláról végigköveti azon az úton, amelyet bejárt ahhoz, hogy fokról fokra magasabb tökéletességre jusson; és a dogmatika oldaláról pedig nem más, mint olyan a gyakorlati használat céljából tudományosan rendezett tapasztalatok és tények összessége, mely a jogra vonatkozó felismeréseink és tudásunk pillanatnyi végpontját magába foglalja.”⁵⁴

V. Hitvallás

Jhering bécsi székfoglalója bátor állásfoglalást tükröz, félreérthetetlen fellépés a természetjog, a történeti jogi iskola és a *Begriffsjurisprudenz* korábbi és még élő képviselőivel szemben, ugyanakkor hadüzenet a jurisprudentia halálos ellensége, a pozitívizmus ellen is.

⁵² Szemben Savigny és Puchta felfogásával. Vö. STICHWEH i. m. 346.

⁵³ BEHREND (1998b) i. m. 101–102.

⁵⁴ „Und wenn ich jetzt die Summe ziehe von dem, was ich gesagt habe, so nenne ich die Rechtswissenschaft das wissenschaftliche Bewußtsein in Dingen des Rechts, das Bewußtsein, das nach Seiten der Rechtsphilosophie hin die letzten Gründe zu erforschen hat, denen das Recht auf Erden seinen Ursprung und seine Geltung verdankt, nach Seiten der Rechtsgeschichte ihm folgt auf allen seinen Wegen, die es genommen hat, um von Stufe und Stufe zur höheren Vollkommenheit sich zu erheben, nach Seiten der Dogmatik die zum praktischen Gebrauch geordnete wissenschaftliche Darstellung aller Erfahrungen und Thatsachen, welche den augenblicklichen Höhen- und Endpunkt unserer Erkenntniß und Erfassung des Rechts in sich schließen.” JHERING (1998) i. m. 92.

Alaptézise, hogy a jog tudomány lehet, ha a dogmatika, a jogtörténet és a jog-filozófia egyesítik módszereiket, és a jog dolgaiban tudatosan együttműködnek.

Levezetése szerint a jog nem eleve adott valami, hanem az emberi élet történetileg kidolgozott és megvalósított, állandóan jelenvaló, aktualizált és fejlődő kultúrformája. A mindenkori pozitív jog csak akkor áll kulturális lehetőségeinek csúcspontján, ha a pozitív jog dogmatikája, vagyis a legtágabb értelemben vett hatályos jog gyakorlati tanai, filozófiai és történeti reflexiók révén azt a konstitutív összefüggést, ami a mindenkori pozitív jog és annak általános filozófiai és történeti alapjai között fennáll, tudatosítja és életben tartja. A pozitív jog tudományosságát a mindenkori pozitív jog és a jog mint általános evolucionisztikus kulturális jelenség közötti gyakorlati összefüggés aktuálizált tudata alapozza meg. A tudományosság nem szükségszerű tulajdonsága egy adott pozitív jognak, hanem inkább egy kitüntető sajátosság. Ha az ilyen értelemben vett tudományosság elvész, a juriszprudencia a rossz pozitívizmus (a halálos ellenség) áldozatául esik, mely utóbbi kézművesiparrá alacsonyítja.⁵⁵

Fontos, hogy Jhering tehát a dogmatikát sem menti fel a tudományos megközelítés kötelessége alól. Az elmélet és gyakorlat állandó kölcsönhatásban kell a dogmatikának a jogot ápolnia és megóvnia egyrészt attól, hogy nehogy – mint a korábbi időkben – a „tudományszomj” az „élet elől való menekülést” idézze elő, másrészt pedig attól, hogy „a juriszprudencia az élet kizárólagos szolgálatában” „pedantériába süllyedten, lendület nélkül, ideák nélkül, gondolatok nélkül” terméketlenül vegetáljon.⁵⁶

Előadásából kitűnően Jhering optimistán bízik egy szabad, csak tárgyának lekötelezett jogtudomány erejében. Ezzel a programmal 1868. október 16-án Jhering nyilvánvalóan meghódította közönségét, köztük neves gyakorló jogászokat is, s méltán nevezte előadását „tudományos programjának és hitvallásának” (*wissenschaftliches Programm und Glaubensbekenntnis*).

⁵⁵ BEHREND (1998b) i. m. 171.

⁵⁶ Vö. JHERING (1998) i. m. 58. és 62.